

1.
ЛЕСЬ ГРИНЮК

ВЕСНЯНІ ВЕЧЕРИ

ПЕЧАТАНО В КОЛОМІЇ 1904 РОКУ
НАКЛАДОМ Е. А. КРУШИНЬСЬКОГО
ЧЕРЕНКАМИ ВІЛЬГЕЛЬ. БРАВНЕРА

Олеокопчанскому Дюродеви
Дру Поподмиру Загайкевичу

Всегоми

Автора.

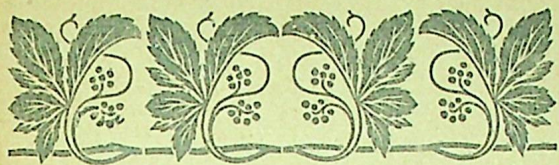
В Коломий, дня 30. Сервня 1904.

ЛЕСЬ ГРИНЮК

ВЕСНЯНІ ВЕЧЕРИ

ПЕЧАТАНО В КОЛОМИЇ 1904 РОКУ
НАКЛАДОМ Е. А. КРУШИНЬСКОГО
ЧЕРЕНКАМИ ВІЛЬГЕЛЬ. БРАВНЕРА

Кипить життя як спінене море,
перлить ся сьміхом молодість, ду-
донить безупинна погоня за ща-
стям, а там, диви ся — день гасне,
усьо лишає ся далеко, позаду, вечір
западає в тумані, приходить за-
дума.

Іде з гір прислонених імлою,
з шуму лісів, знад сонних озер, іде
по полю розколисанім в тузі ве-
чірної години, одностайна, тиха,
безмірна...

Приходить і бере твою голову
в долоні, як в широкі, сонні крила,
бере і хитає тобою, хитає все
дальше, все ширше, все тихше, аж
втонеш у ній як в морі.

Тоді стає кидати перед тебе
цвіти споминів, то ясних як зві-
зди, то збризканих кровю, стає
пересувати образи якісь далекі гей
вітрила кораблів, що йдуть та
йдуть і гинуть у синій дали.

Поволи й забудеш, що діє ся
круг тебе, не знаєш і не чуєш ні-
чого, лиш одну тугу за ясними
днями, лише жаль за втраченим
щастєм, лиш якийсь смуток без-
мірний в душі...

ВЕСНЯНІ ВЕЧЕРИ

Ярусї Хоминьскій

оді сонце буде низько над заходом. Його золоте проміне буде лягати на землю, що пасмами з'орана, пасмами покрита зеленою, і буде цілювати на добраніч єї чоло. Як рідна мама вповиває дитину і кладе її до сну.

З далеких піль вертатимуться орачі з плугами, що будуть вилискувати ся до сонця. Вони будуть снувати ся одні за одними спадистими, мережаними горбками і будуть погейкувати на воли. Будуть зближати ся повагом у село, а на зустріч їм будуть вибігати маленькі діти.

Десь зпоза тих горбочків буде вилігати уриваний голос пастухів і бляєне овець; здійме ся курява по-

---

золочена сонцем, що посуне ся сільськими доріжками засадженими вербами і закотить ся в село.

Тай ті поля і ниви, що цілий день роїли ся людьми, попустіють і поглухнуть; ціле весняне жите по них буде тікати в село, під стріхи.

А сонце як велика, огниста куля буде котити ся за гори. Воно закрасить кровю ціле небо і ті хмари, що на нїм зависнуть.

Такі будуть хвилі...

Відтак ті рожеві і золотисті хмарки потахнуть і розпливуть ся в безконечну синяву неба.

Останні проміні будуть тікати летом за сонцем. На вікнах погасне їх усьміх, почорніє ріля, а озимина і дерево обснують ся темним оксамітом.

Буде смеркати...

Поволи уступатиме вечірна заграва все на захід, а темна тїнь землі буде вповивати село. Стелитиме ся по з'ораних полях, по зелених житах і конюшинах, буде об-

---

сновувати хати і білі від цвіту вишні. Обвиватиме темною плахтою верби і вербові корчкики і чорні хрести при дорогах. Все далі тай далі буде стелити ся в своїм поході...

А над селом хилитиме ся темно голубе небо і всі зьвізди, що вслухуватимуть ся в тихі шепоти весняної природи.

То здалека буде доносити ся шум ріки по каміню і голоси безлічи жаб і хмарки сивої мраки, що лягатиме по долинках.

І тихонький вітрець буде будити ся, плисти попри землю і колисати зеленими вершками озимини. Леготом своїм хитатиме сонні листки і буде всотувати ся в білий цвіт вишень. Так тихо, тихонько...

І немов боячи ся нарушити той чарівний, сьвятий супокій вечера, малий хлопчина буде ходити тихо по барвінковім подвірю. Йому буде так легко на серци, так мило. Він буде дивити ся в небо засаджене

безлічю зір, слухатиме таємної пісні природи і буде молити ся. Не молитвою сліз він буде молити ся, а молитвою душі. Що в тій молитві сама душа, чиста і сьвята, лине до Бога, не судді строгого, а до тата найліпшого. Але тої молитви ніхто сказати не годен, може її лише відчути глибоко.

То так хлопець буде молити ся.

Він слухатиме, як десь далеко на полянах тужлива парубоцька пісня відізве ся і за нею ще тужливіша сопівка. І в його серци розгоріє така велика любов до людей, до всіх, до всіх...

Він буде сідати під цвітучою яблінкою на мягкій, оксамітній траві. Його головка буде опадати помалу і він буде засипляти. Сон ясний як промінь сонця буде снувати ся йому поперед очи.

Але мама вийде з хати і візьме його на руки і пригорне до грудий і буде цілювати з любовю його гладоньке чоло.

Так тихо, тихо...

Лиш темно-голубе небо засіяне
зв'іздами буде хилити ся над селом.

Боже милий, чому так скоро
минули для мене весняні вечери,
ті самотні ясні хвилини в моїм
життю...

ҚАРТҚА 3 ДНЕВНИҚА

сїнь. Шпиталь.

Я лежав на постели дваццять шість в самім кутику під стїною тай переживав дивні стани душі. З екстрему попадав я в екстрем, з найбільшого гніву у надмірну чутливість; я розумів, що те всьо пуста екзальтація, іритував ся задля неї, щож, коли оперти ся їй не мав сили.

Отже раз поривала мене така злість, ненависть та погорда до сьвіта і людий, несла на самі верхи напруження, що я бояв ся, аби мені всі нерви не пірвали ся як через міру натягнені струни. Зараз після того я спадав на долини плаксивої сердечности; я готовий був прощати всім моїм ворогам, знаним і незнаним,

---

видимим і невидимим, готовий був казати ласкаві слова до всіх людей — я чув ся тоді щасливим як дитина. Але відтак мене щось гейби трунуло тай я мов не той ставав. Я зачаював ся на постели і ждав на кожний рух, на кожде слово людей, що лежали або ходили попри мене. Я водив за ними глузом усміхненими очима, силкував ся підхопити їх сьмішні сторони, приліпити їм яку латку і тїшив ся скрито, коли се мені повело ся. Незабавки і се мені остогидало; я застрягав в абсолютну байдужність і апатию. Тоді я уявляв собі таку ситуацію: Земля підо мною розступає ся, а я лечу в отвір на сотки миль в долину. Я чув, що якби се справді стало ся, то я падавби туди без тїни страху, де там — з великим супокоем і вдоволенем.

Але земля не розступала ся, а я лежав на постели як і передше. Намісь того зачинала пхати ся мені в очі голова рудого мужика, що

лежав напроти мене. Я бачив його низьке чоло і очи, маленькі, сірі очи з тупим виразом; коли вони блукали ся безрадні і безпомічні по людях, я не знав тоді — сьміяти ся чи плакати?

„Чому він до дідька не говорить до нікого?“, лютив ся я. „Адже перший-ліпший дурень пізнає, що він аж молить ласкавого слова, потіхи, розради...“

— Гей, свату — кликав я до него — не тоскно вам?

— Тоскно, проши пана, ой тото тоскно — відповідав він покірно і зачинав терти рукою по чолі. А я дивив ся на него і думав собі: „Му-сіли тебе, небоже, змалку товчи кулаками в голову тай ти пігнув ся як віл у ярмі.“

„Певно за парубоцьких літ, коли ти хотів розігнути ся і бодай хвилю зажити як другі, тебе обсьміяли тай ти ще дужче пігнув ся в долину.“

„А відтак, відтак як ти вже підстарів ся, став своїм газдою (гай,

гай), почув ти на собі увесь тягар життя і думав може не раз по сонних ночах, що прецінь повинно бути просвітнійше на землі і в ту хвилию зрозумів ти цілу свою безсилу. Тоді твоє сердечне бажане розвівало ся глибоким зітханем або котило ся сльозою зпід утомлених, сонних вій...“

Одної днини принесли нам до комнати нового товариша. „Що йому?“ питаю ся сестри Меланії. „Рука пострілена“, каже мені. Рука пострілена... Пождіть же, я того хлопця знаю відкись... Так, то саме ніжненьке, майже діточе лице, ті самі голубі очі з тим виразом безмежного довіря, очі, що не вмiлиби ніколи доглянути людської злоби, а йшлиби на смерть, на затрату за тим, кого полюбили. Такі люди коби

на каміню родичи ся. Але де я його бачив? Відки я його знаю?

Переходив попри мене молодий лікар і я показав йому очима на недужого.

— Та то, бачите — говорив він мені у півголос — тепер в місті великі несупокої. Роботи нема, люди голодують, бунтують ся. От вчера прийшло до грізних розрухів — драгони стріляли. Двох Жидів нині ховають а отсему пострілили руку. Двайцять літ має хлопець, син якогось радника, студент і, кажуть, найревнійший діяч партії.

Найревнійший діяч партії! Но, но! Мене пірвала дика, безтямна лють. Прецінь між тими борцями за волю чорної товпи є товсті сибарити, плосколобі філістри, надуті крикуни, люди з плохими душами а захланними очима — і отся дитина поміж ними! Чому тамтим не стане ся ніколи нічо злого, чому їм не спаде і волосок з голови? Чому? Почуте відрази і глухий, людський

жаль так зілляли ся в моїй душі, що я сам не годенби розібрати, котре з них сильнійше. Я чув лише біль, студений, майже фізичний біль...

Так лежав я, обернений до стіни, може з годину. Нараз чую, хтось прийшов і станув коло мене. Пождиж, блазне, думаю, не оберну ся скорше, поки не заговориш. Жду. Тихо тай тихо. Ех! Обертаю ся люто — рудий мужик стоїть коло постелі. Кліпає якомсь дивно очима і питає ся мене боязко:

— Проши пана, що тото за оден, тот-о панич?

Я зірвав ся раптовно на постели. З бурі думок от-от мали вилетіти слова: дурні вони, лайдаки, падлюки, але я отямив ся. Увесь мій біль і відраза обпали з серця; якась задума обняла мене; я почув бажане змалювати мужикови цілу душу молодого чоловіка, його жите і стремління, його труди і болі.

— То, видиш, брате — казав я вже супокійно — є такі люди, що

хочуть вивернути з корінем теперішній лад на сьвітї, хочуть дати згарованим рукам трохи відпочинку а душам сонця і волї...

Мені так подобали ся сі поетичні слова, що в їх гомонї губив я помалу їх зміст і своє первісне бажанє. Разом з тим чув я, що мужикови треба оповісти річ простійше, і хоч в моїй душі вже обзивала ся злегка струна самокритики і роздражнення, я силкував ся говорити супокійно.

— Сам знаєш — казав я далі — що на сьвітї є пани тай бідні. То пани не роблять нічого або дуже мало, а мають всьо; а бідні роблять тай роблять, а не мають часом і на хліб. Деж тут правда? Нема правди! А як нема, то треба, аби була! „Треба правду вибороти“, сказали такі люди, що полюбили правду, „і дати її тим, що не мають“. Але се не подобало ся панам, бо панам правда шкідлива. То що вони роблять? Кличуть собі могучих сьвіта сего на

підмогу. Як лиш ті люди стануть грімкійше домагати ся правди, вони замикають одних до арештів, на других стріляють і пруть в могилу або кидають до шпиталїв...

Я говорив се грімко патетичним голосом так, аби студент міг чути мої слова. Але в ту саму хвилю, як я скінчив, прийшло мені на гадку, що він десь певно лежить в непамяти і мене врізала в серце як ніж думка, що я поступаю підло. Я геть посмирнів.

— Отой панич — казав я вже потихо — вступав ся за правду і за бідних тай за те його пострілили.

Останні мої слова були вже так далеко від того жерела, з якого вийшли перші, так далеко як небо від землі. Я став пригноблений і тихий. Не знаю, чи моя бесіда зробила на мужика якенебудь вражінє, бо я не сьмів на него глянути. Не тямлю також, як се було, що я встав з постелі, одяг ся і вийшов до шпитального парку. Я ходив там, ходив,

---

дивився на дерева, на пожовкле листе і силкував ся крізь сварку якихсь баб за парканом вслухати ся у далекі, осінні співи. Найбайдужнійші і найдурнійші гадки ішли через мою голову, але про рудого мужика ані про студента я не подумав ані раз.

Коли мене закликали назад до комнати, був уже вечір. Переходячи попри постіль молодого чоловіка, я завважав, що його там не було, та се мене чомусь не застановило. Я поклав ся на постіль і лежав як без душі. Отямив мене голос мужика.

— Взьили, проши пана, того паниччи — казав він мені з своєї постелі — відав руку будут му відтинати...

— Руку відтинати — шепнув я бездушно і звернув налякані очі на мужика. На тлі вікна бачив я

його голову, його слова шелестіли коло мене, але їх ваги я добре не розумів.

Нараз усі думи, що обсіли мене, злетіли з голови як гайворонє з дерева; я цілою сьвідомостю вдер ся в саме ядро правди. І такий жаль, такий бездомний жаль застогнав в моїй душі як плач по власній, за-напащеній доли...

Мені прийшов на гадку мужик. Не знаю відки, але щось мене перло думати, що він також завинив чимало в нещастю студента. І не завинив і не він сам, не його особа, а всеж я почував, що в якімось ланцуху причин із мукою того хлопця стоїть і він, хоч не від себе і не за себе, але як оден із членів того сьвіта, за який хлопчина попав ся до шпиталю. У такім ланцуху, що у нїм не знати на котре вогниво має упасти тягар вини.

„Ананке, невмолима ананке“, шепотїв я і почував, як відходжу в якийсь сьвіт, де була сама сіра,

---

сталева твердість, що проникає душу непохитністю а разом з тим лягає на неї як плита. Там думки утихали.

Я чув якісь шепоти, що розходилися по комнаті, чув тихі молитви, що ішли з серця а канули в бездушні простори. Та якісь проклони кидані жорстокій судьбі, купані в крові сердечній...

Вони відбирали мені решту супокою, бичували мою душу і мені ставало так невимовно гірко, що я не знав, що з собою почати і де притокмити свою голову.

Вже сьвітла горіли, як студента внесли назад до комнати. Я підвівся плічми на подушці. Його лице — дивіть ся на стіну, все одно, а очи, очи! Так лиш голуби підстрілені можуть дивити ся перед сконом. Я глипнув мимоходом на мужика. Очи мав впялені в лице сту-

---

дента а його губи тремтіли. Минали довгі, довгі хвили.

В оден час хлопчина підвів ліву руку і став посувати нею від правого рамени в долину. Але рука не найшла руки, пусто лягла на постели. Тоді його лице задрожало якби земля від вибуху, а з очий потекли рясні сльози. Я зсунув ся безсильно на подушку. Здавало ся мені, що щось горячого вхлинуло в мої груди. Якась сила вхопила мене і кинула під хмари. А відти я летів, падав у якусь прірву, у бездонну пропасть і раз-по-раз товк головою до камінних стін...

Сьвітла меркли і гасли, шпиталь западав ся під філі несупокійного сну.

Я не міг зажмурити ока, не міг найти собі місця на постели. Сто гадок, поуриваних і неясних, уступили

назад і були гейби канвою, на якій вирізувало ся як горячка одно бажанє — піти ід молодому чоловікови і промовити до него слово з самої душі і сердечности і ним прохолодити його біль і сон забутя навіяти на очи.

Але як я підняв ся, побачив, що над його постілю стояла сестра Меланія. У чорній одежині, в білім завою, сперши ся ліктем до стіни, стояла милосерна сестра як олицетворене пільги і забутя. Ніколи передше не почував я такої глибокої покори перед нею як тоді саме. Я хотїв уже лячи на свою постіль, але мене торкнула инша думка і я пішов потихонько ід мужикови.

— Спите?

— Ні, не спю. Ей, де я годен спати...

Він хотїв підвести ся, але я дав йому знак рукою, аби лежав. Я сїв коло него на краю постелі.

— Адіт, дес чоловік напитає собі біди на гладкій дорозі.

Він не казав, котрий чоловік, але ми розуміли ся.

Я став оповідати йому, хто той студент і хто його товариші, до чого вони змагають та які їх дороги.

— Цсс... дивував ся мужик і за кожною річею, новою для него, хитав задумчиво головою.

— Господи, Господи, дес чісом утворит сі перед чоловіком така ясність як сонце тай душі до неї рве сі, так рве сі, аж з грудий віскакує. А за чісок тай то пропаде як сон, потане в хмарі тай знов тручьитиби перед собов дни як сіре каміне.

Він зітхнув глибоко і поклав обі долоні на лице. Мені здавало ся, що він в ту хвилию бачить ясні поляни, на яких чоловік почуває себе чоловіком. І я запер цілий віддих у груди, аби не розвіяти його сьвятої години.

СТАРИЙ ПАН

К оли старому радникови сказали, що його син пострілений під час розрухів, лежить у шпитали, то старий прийняв сю вістку на око грубо байдужно. Сина він здавна відрік ся і не любив, коли про него було згадати. Так і тепер. Але як сам лишив ся у своїй комнаті, почув нараз, ніби на него валить ся тяжкий камінь.

Він упав безсильно на крісло і дзоркнув чиколонками до стола.

— Ось тобі — мученик за ідею!
— подумав старий і усміхнув ся гірко.

— Але хто стукає, тому відчинить ся, хто собі шукає, той найде...

І він похитав головою і вдивив ся без думки у вікно. А вдививши

ся у него, він бачив несвідомо, що одвах з акаціями і вояки на варті відсунули ся геть-геть далеко, якби глядіти на них крізь льорнетку обернену віддаляючим склом. Намість того станув перед ним як живий образ його сина і спомин шпитальної комнати, яку бачив раз на судовій комісії. Спомин був такий ясний і виразний, що старий відвернув ся від него з острахом, але стрітив очима образ Христа з терновим вінком на голові тай вже не знав, що з собою почати. Схопив чоло в долоні а жаль і гнів без міри сповнили по береги його душу.

Жаль мав на сина, але цілу силу гніву і ненависти звернув на тих, що сина йому видерли. На тих, на тих — — Та на кого? Коби знати, на кого...

Він розкинув усі думи, аби вилонити ними своїхворогів і винувників; але не найшов ані одного чоловіка, тільки найшов прокляту науку, що полонила йому сина, і великий сьвіт

голодних поза нею. Ще від самого початку він осудив сей рух з цілою строгостю. Але день-у-день мусів дивити ся і він і його однодумці, як той рух усе набирав сили, як нова наука захоплювала з собою їх синів і внуків. І нарешті стало ся те, чого він найбільше бояв ся — його одинак, покінчивши школу, кинув ся і собі в нову струю. Тоді на старого упав таєний страх, а той сьвіт став ся для него без міри ненависний а грізний і загадочний.

І як се було, як се стало ся, що він вирік ся одинокого сина? Ах, не сина він вирік ся, не сина, а тої думки у нїм, що його опанувала. Не сина він зненавидїв, але через сина той сьвіт обкинув глибокою ненавистю. Сина він принявби назад, ой тото принявби, аби лише прийшов, аби покорив ся. Найби і словом не оправдував себе, лиш аби вернув ся сам, добровільно. Бо він перечував через людий, що хлопець бідує міцно і все надїяв ся,

---

що от день, от година а він верне ся, верне. А прецінь син не вертав ся. Від тоді старий незамітно і крадьки перед самим собою зачав розбирати синову вдачу. Шукав у него струни синівської любови, але находив поперед усього лагідну і мовчаливу рішучість і вона являла ся для него непростимою впертостю. І він незлюбив сина частиною тої ненависти, що нею огорнув нову науку.

— А, нехай пропадає! — старав ся він вмовити в себе і силкував ся не думати ніколи ані про сина ані про той сьвіт, що полонив його. Властиво бояв ся думати. Бо десь у такі хвилини виринали в його душі сумніви і ваганя і він бояв ся їх і намагав ся перед ними утечи. Усьоте накипіло в душі як незгоєна рана, що трохи присхла, але усе готова роздерти ся і боліти.

А отся вістка доконала того. Розворушила його душу, нагадала усьо і поклала як живе перед очи. До

жалю і болю підняли ся ще сумніви і обпали його як рій докучливих мух. Старий аж минав ся з безрадности і безсили.

— Господи милосерний, я ціле своє жите ішов простою дорогою і лукавити не лукавив, а робив як мені сумліне веліло, і невжеж усьо те, мої думки і праця — одна похибка?

І був як той чоловік, що бачить, як його одинока будівля, праця усіх сил і цілого життя, зарисовує ся, от-от розпаде ся в руїни, а він ловить ся останних ниток ратунку і чує, добре чує, що його з'усиля даремні.

— Бо нині не треба нікому ані віри ані власти. Усьо, що давно було — не добре, але що буде, осего вони не кажуть. І в імя того ворохоблять сина проти батька, дочку проти мами, брата проти брата, толочать щастє родин, розбивають найбільше добро — супокій. І женуть

як безумні за маревом хорої душі.
Шукають правди...

— Правди шукають! А тож правда, кинути зерно незгоди поміж родину, видерти батькови одинокого сина і лишити одного на поталу самотній старости, а другому зломити вітву молодости і силу відобрати і здоровле?

— Адже він був одиноким сонцем моєї душі, ясним цвітом на сірій ниві мого житя. Ним жив я і для него. А ви вирвали його з мого серця, відобрали моїм очам і я самотний стою над могилою.

— Ой сину, сину — хотів щось промовити, але жаль і гордість скривдженого батька перервали ланцух його слів і не дали докінчити.

— Ой не прощу, не прощу — крикнув він і схопив ся за голову, бо почув, що уста сказали неправду, бо вже його душею заволоділа инша сила. Отже попав ся на колесо тортур, вдарив головою до стіни і очи повні болізни впялив у простір.

І шукав ними, чого би міг ухопити
ся, на чім би міг відпочити.

З образу на стіні дивило ся на
него сумовите, повне резигнації лице
і милосерні очи Ісуса...

НАСТАСЯ

о доки жила Настася, доти й Петро бував у Вільхівцях. Але відколи старий Струган, батько Настасі, дав йому знати, (тай то аж у дві неділі після похорону) що Настася померла, вже не було чого туди їхати. Родичі Петрові не жили, а брат — звичайно як брат; хоч рідний, а всеж не те, що родичі. До того вони з жінкою тремтіли на саму гадку, що Петро може упізнати ся о половину вітцівщини; отже припадали коло него, о скільки його бояли ся. Петро се чув і не мав охоти показувати ся до дому. Цілих два роки прожив у місті, не виїзджаючи нікуди. Понабирав купу лекцій і взяв ся до них з безпримірною ревністю. Поза тим ходив

на виклади і просиджував по бібліотеках, бажаючи вже раз покінчити філософію.

Аж от на зелені сьвята запекло його навідати ся на родину. Він почув коло себе дещо зайвої „грошеви“ і вибрав ся в дорогу. Тікав з великоміського гамору й порохів з почутем великої пільги у грудях. У бистрім леті поїзду, у безнастаннім гуркоті коліс стала кров бити ся йому живійше, а коли поїзд в'їхав на вільні простори і Петро побачив довкола себе зелені ниви, темні ліси, села розбиті по садах, здавало ся йому, що дістає крила до лету. Час до часу він намагав ся вгадати, що застане дома. А хоч знав, що там не жде його нічо радісного, хиба спомини, всеж таки в його душі обзивало ся якесь трепетливе, майже болюче почуте цікавості.

Під вечір висїв Петро у своїм місточку. У Вільхівці вже не було як іти, бо западала ніч, а до того від заходу збирала ся буря. І Петро зачав продумувати, у кого би переночувати. Ідучи головною вулицею міста, він стрітив ненадійно старого Стругана. Але батько Настасі змінив ся так за тих два роки, що Петро ледви-ледви його пізнавав. Старий був одітий в дуже перенешену, жовту пелерину і капелюх такої самої краски, вимятий і знищений поза границі можливого. Не голений, Бог знає від коли, у великих очицях і з набресклим лицем — старий Струган виглядав бідно і нужденно. Петра щось дуже заболіло коло серця.

— Добрий вечір — здоровив він старого, станувши перед ним на хіднику. Струган видивив ся на него здивовано і з виразом якогось переляку в мутних очах.

— Добрий вечір... А, от бачите, я й не пізнав вас — мовив він, очевидно урадуваний стрічою. Але за-

---

раз таки похнюпив голову в долину. Ішли оба якийсь час мовчки. Старий гейби мав жаль на Петра, гейби соромився його. А Петро боявся обізвати, аби яким необережним питанєм не вразити старого. В оден час Струган оживився.

— Поступіть зо мною на склянку пива. Я, бачите, навик що-днини посидіти, бо нудно мені самому.

— Добре, але де підемо?

— От до сего шинку.

— Може би ліпше до руського склепу?

— Як думаєте...

Зайшли до темної комнати і посідали в куті коло стола. Мовчали, дивилися на стіл, розглядали по мавтнерівських оголошеннях, але ні оден не знав від чого зачинати розмову. А прецінь були колись з собою як рідні, як приятель батько з приятелем сином і мали про що говорити. Хлопець приніс пиво, поналивав склянки. І пили.

— Ви на сьвята вибрали ся у місто? — питав ся Петро.

Старий поглянув на него знова тим самим здивованим і перепудженим оком і мовчав. Потім його долішна губа стала тремтіти нервово.

— Ні, я тепер у місті жию.

Він махнув болізно рукою і запав ся в сумовиту задуму.

— Збавили мене вороги хліба, увільнили від служби вже два роки тому. І знаєте, через що? Казали, що я п'яничу! Чуєте? П'яничу! А я вам кажу — мовив він знижаючи голос і нахиляючи ся до Петра — тут політичні мотиви грають ролю. Не бійте ся, я над сим думаю не від нині і вже всьо розумію. О...

Допивав пиво і гірко дивив ся в безвісти. Петро посмутнів дуже і у душі чув гіркість без міри.

— Ви — читали в „Русскимъ Совѣтъ“ мої стихотвори? Ні? Маю їх при собі; коли ласка, можу — от — —

І старий засоромлений як дитина, став добувати з кишені цілий оберемок жовтих паперів, записаних старечим, поломленим письмом. Петро усьміхнув ся непомітно і взяв їх у руки. А Струган ніби не дивив ся в той бік; з його чола біла якась гордість старої дитини. Петро переглядав довженні елегії на смерть цїсаревної Єлисавети, привіт новоіменнованому митрополитови, якісь „путешествія“. Думав собі, кільки то труду і поту, марно пролитого, пожерли ті папері. Але чоловік мусить мати в руках якусь нитку, якої би держав ся. Може ті старечі, наївні писаня стали для него такою ниткою. Якби не було, а Петро не пізнавав уже старого. Дивив ся на него із смутним здивованем і болючі здогади мулили його душу.

Поки що Струган був уже думками де инде. Коли Петро зложив папері, старий впер у него свої очі і прошептав, затремтівши на цілім лиці:

— Тай умерла наша Настася, умерла...

Старечі сльози безсильного болю впали на стіл. Петрови стало так тісно в комнаті, що не міг довше висидіти. Встав і вийшли оба на місто.

— Деж ви тепер гадаєте йти?

— У Вільхівці.

— Та тепер?

— А щож. Буря, бачу, розійшла ся, ніч буде трохи місячна...

— Просивби я вас до себе на ніч, але у мене такі гаразди, що більше булоби тої муки як вигоди...

— О, ні-ні. Дякую. Мені тепер буде дуже мило іти до дому. Добраніч.

— Добраніч. А поверніть, як мете назад їхати. Круча, дванайцять.

Петро промикав ся крізь юрбу прохожих і силкував ся нагадати, де та Круча вулиця. І не міг. Десь певно, думав собі, така болотняна і сліпа вуличка на передмістю, де жи-

---

ють у низьких хатах бідні вдови по сьвящениках, що задля своїх дітей у місто приїхали, або такі сільські учителі на пенсії. От Струган... Такий був сумирний і втулений в себе чоловічок. Може бути, що після смерти Настасі став заглядати до склянки. За те його пустили на пенсію і він жиє може у якогось міщанина або старої вдови в темній, сірій комнатці тай сходить на діточий розум. Оден розмах думки і Петро усею памятю звернув ся до старої школи на селі, у затишний садок під дерева. Чи застане їх такими як давно були, чи віднайде сліди свої під ними? Чи віднайде?

Другої днини сполудня Петро був дома. Братова якраз сиділа з сусідками коло керниці на бесіді, а брат збирав ся йти в поле. Петрів прихід заметушив усіх. Невістка з ди-

---

тиною на руках встала зпоміж громади і кликнула на чоловіка; прибіг „братище“ і стали витати ся з Петром.

— О, цеї зими всі вовки в лісі віздихають тай комини в селі порозвалюють сі — приговорював брат трясучи Петра за руку. — А прошеж до хати; ти вже в нас давно, давно не був.

Петро вимовив ся, бо казав, що гріх в таку днину сидіти в хаті, а по друге він і часу не богато має, бо ще нині хоче вертати ся назад.

— То ви до нас як вогню вхопити приїхали? — жалувала ся невістка.

— Щож робити. Кождий має свій мус...

Нога за ногою ішли оба з братом в садок.

— Не пишеш ніколи нічо, не обзиваєш сі, якби нас не було на сьвіті.

— Не пишу, бо нема що писати. Але за вас памятаю. Якжеж тобі жиє ся?

— Біда, чоловіче. Така біда що раз. Тут не вродило сї, там податки наростили; хотївем якус колешнину зліпити, але матріял такий дорогий, що де-де! А ріка знов урвала букату сїножити тай не знати, що робити тай що діяти своїй голові.

Отаке Петро почув. Ті самі мужицькі клопоти і нестатки, ті самі жалі і наріканя; чував їх змалечку трохи не що-днини, умів їх майже на память. Сидїв мовчки на колоді, дивив ся в землю і слухав.

Міжтим невістка кинула ся топити в печи, а малу донечку вислала ід татови. Дівчатко придебуляло в садок і сховало ся за татові плечі.

— Анничко, хто тото? — питав ся Данило дитини, показуючи на Петра.

— Дохтоль.

— Докторь? (А, то важьнеш, їй недавно віспу щіпили, а вна гадає, що ти докторь). Ні, Анничко, то вуйко Петро. Поцьомай же вуйка файно в руку. Но, поцьомай!

Дитина висунула ся несъмліливо зпоза плечий і хотіла поцілювати Петра в руку; але він підняв її в гору і поцілював в чоло.

— Наж тобі Анничко дзіньо від вуйка.

Дитина взяла гріш в дрібоньку жменю і вдивила ся кудись сумовитими, голубими очима.

— То твоє найстарше? — питав ся Петро.

— Але де! Ти вже забув? Є ще бахур, шкільник. Але тот дес, брате, вганьє з хлопчищьми по вулицьих, ану, ци го докличеш сі... А ти, хло — звернув ся він нечаяно до Петра — не гадаєш де тепер женити сі?

— Я? — Петро усьміхнув ся і похитав головою.

— Добре маєш; поки ше чоловік вілний, поти й жиє. А потому — ба сего треба, ба того треба. А прийдут діти, жура. З ними не добре та бо й без них нема гаразду.

Невістка вийшла з хати і просила їх до підвечірку. Петрови страх не хотіло ся їсти, але мусів піти. В хаті було бідненько, але прихарено. Його посадовили на лавиці під образами і припрошували як уміли і могли.

— Де-де, ви з малого хлопця пішли у місто тай відвикли від нашої їди. Кобиж я вміла так зварити як вам панії у місті варьи — казала невістка.

При їді сходила бесіда на знайомих. Петрови оповідали, що в селі стало ся важного; хто з його знайомих оженив ся, хто вмер а хто поїхав до Канади.

Петро вернув ся душею у той сьвіт, з якого вийшов а жив від него так далеко. Часами мав вражінє, що понад ним хитає ся галузе, шепоче листє їх старої липи...

Мала Анничка розбеспечила ся з вуйком і вмістила ся йому на колінах.

— Анно-ня, а ти де пішла? Ади-ви! Злізь зараз...

— А лишіть же ви дитину! — сварив ся Петро і пригорнув дівчатко ід собі. Він чув під серцем тепло діточого тіла; воно будило у нїм якісь тужні бажаня. І добре йому і смутно і тоскно.

В оден час Петро встав, подякував за гостину і зачав прощати ся. У місто вже не спішив ся, але хотїв конче бути сам. Просили його, аби лишив ся на ніч, але не послухав. Вивели його з хати. Невістка станула з Анничкою на сїннім порозї, а брат пішов з ним за ворота. На прощаню оправдував ся перед ним.

— Вібачьий, небоже Петруню, шо тобі гроший не посилаємо, але так тепер коло нас тісно-тісно, шо ади!

І він приложив великий палець до горла і посунув ним кілька разів: Хоч гинь, хоч умирай...

Петро йшов доріжкою ід школі. Якась непереможна сила гнала його туди.

На дворі стояла та година, коли сонце хилить ся на гори а дневна спека переходить у погідне тепло. Напроти сонця грали ся в повітря рої комарів, над зеленими городами шибали ся ластівки, з верхів вільх щибетали птахи. Спокійно, тепло, погідно.

Петра находили спомини із його діточих літ, часів шкільної науки, усіх хвиль прожитих в домі Стругана. Минули вони як милий і ясний сон, як візья розкішних берегів, зелених піль, що на віки згинули у безвістях. Жалував тепер за ними і тужив такою широю тугою, як жалує ся у безпросьвітних годинах житя за минулим щастем, як тужить ся в глухій осени за ярою весною.

По дорозі стрічав Петро молодиць з дітьми на руках; вуличками, через які переходив, сиділи на підвалинах мужики, покурювали тютюн

і бесідували. Петро здоровив їх, минав і чув, як за ним оберталися всі лиця, як всі очі відводили його аж на закрути, як у слід за ним летіли слова:

— То Якимів.

Йому було невимовно прикро ступати поміж стрілами очий; прискорював ходи і з почутем пільги вийшов на толоку. Станув, дивився. Але не пізнавав ані школи ані давнього місця. Із старого, знакомого будинку не було й знаку, а з затишного саду, де містилася колись Струганова пасіка, не осталося ані дерева. Намість того пишалася перед ним нова, висока будівля з білими стінами і великими вікнами, у які заходяче сонце кидало усе своє золото. На місци, де ріс давно сад, стояла стайня чи дровитня.

Петро так увяв на цілім тілі, що мала дитина могла його трутити. Увесь світ пропав йому з виду. Сьвідомість теперішности згасла і він, як був, втулився у давнину. Очима.

повними болючої тоски шукав тих місць, де шуміли старі дерева, де стояла лавочка, на якій сідали вони з Настасею. Здавало ся йому, що бачить їх, що чує їх шум розмову. Тільки якась перекірлива сила в душі казала, що то омана. Давно, давно вже лавочку викинено а дерева стято. Навіть пні їх викорчовано і розкидано; стоптано ту землю, а в ній вмуровано цегли, вбито слупи, вложено підвалини.

Переходячи попри школу, Петро доглянув у вікнах два ніжні діточі личка, а поміж ними якесь жіноче, що цікаво вдивляло ся у него.

Толока за школою кінчила ся глибоким яром, понад яким росли верби і берези. Петро збіг на дно яру і йшов ним по витоптаній стежці. В однім місци стеженка вихоплювала ся на беріг і Петро виліз туди східцями викопаними у кременистій землі. Ліворуч і праворуч него стояло ще кілька хат, а на самім краю села циганська кузня. Біля неї на

захід ішла дорога в сусідні села. На полудневий схід лежали житні лани, а геть-геть за ними мріяв ліс. Поміж ланами вила ся вузка пільна доріжка і Петро пустив ся нею ід лісови.

Схиливши голову на груди, він бачив лише стежку витоптану босими ногами; по її боках стелив ся загрузений спориш, цвила румянка. Денеде лежали звалені і поломлені стебла жита. Петро пізнавав кожду дрібницю і дивував ся в душі, що за кілька літ так нічо тут не змінило ся, таке усьо саме як було.

Отсею стежечкою ходив він не раз не два з Настасею. Звичайно вони ступали мовчки коло себе, або перемовляли ся двома трома словами, але їм було дуже добре з собою. В такі хвилі мали бажанє, аби доріжка йшла у безконечність...

І в душі Петра збудило ся таке саме трівожно солодке почутє, якби от Настася ішла поруч него. Якби чув єї тихі кроки, якби видів єї су-

---

мовитий профіль. І хотів усею силою душі викликати в пам'яті образ її очий. Тих цв'ітів голубих, вічно задуманих як цв'іти на озері...

Тужне зітханє піднесло високо його грудь.

Бувало їх очі вязали ся з собою, потапали у собі. Тоді сьвіт крутив ся, крутив ся і гинув. На його місце наступали мерехтливі сьвітла, дивно солодкі тіни. Почутє безбережного щастя, болючої розкоші виповняло їх душі по береги. Хвилі тревали як вічність...

І душа Петрова піднесла ся до висоти напруження. Лише намись почувтя щастя був у ній жаль, що всьо так минуло без воротя.

То були часи, коли він почав вихилати ся у сьвіт. Обтрясав із себе понятя назбирані по книжках і став приглядати ся до житя власними очима. Кілько цв'іту обсипало ся з його душі в ті часи — оден Бог знає! Найблизші люди показали

ся не тими; пізнанє неправди, той неясний, абстрактний біль, заповнив ся конкретними, щоденними подіями; звузив ся в обемі, але став стораз болючійший. Нужда і зло, моральне й фізичне, розлило ся перед ним як брудне море. І Петро мучив ся тоді по безсонних ночах, дусив ся в почутю немочи, ходив по сьвітї знеохочений, з утомленою душею.

Одної неділі, йдучи з Настасею до ліса, він перемиг себе. Говорив до неї так щиро і болючо як ніколи передше, як ніколи опісля. Його лице пашіло від горячкового болю. Коли опинили ся біля кернички під лісом, Настася підняла ся трохи на палцях і ніжно погладила його рукою по чолі. Примкнула сонні очі і хилила ся. Петро схопив її руками. Уста віднайшли уста і стулили ся разом як вогке листє рожі. Земля усувала ся їм зпід ніг, усувала ся без кінця і міри. Якись сафірові простори відчиняли ся перед ними. Ох, без краю, без тям...

Петро був якраз коло тої керниці. Спомин єдиної хвилі був такий живий і виразний, що він, здавалося, ще раз пережив її. Але як вогонь в душі погас, вхлинула в неї свідомість цілої правди. Тоді Петро упав лицем до землі. Не ридав і не плакав. Чувся таким самотним як подорожний, що серед пустині без води усихає...

В якийсь час підвів голову. Бачив над собою зелену папороть, якісь різнобарвні цвіти. Недалеко зачинався ліс. Вечірній вітер ішов його верхами. Петро піднявся, пішов хитким кроком, сперся під грабом. Довкола него стояли в задумі дерева. Бачив їх пні, кожен розпуклину на їх корі. Якби були частинами його істоти. Чи від них, чи від їх невловимого шепоту сплила на него нова філя туги за Настасею? Водив очима довкола себе і шукав її. Шукав її в шумі ліса, у ясних цвітах, в задумі срібного вечера, що розхилив крила над землею.

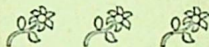

— Настасю, Настасю — плакав з глибини душі тими сльозами, що ніколи з очий не впадуть, але горячим піском сиплять ся на душу.

Дерева, цвіти, збіжа — усьо стояло чуже, заслухане в собі, байдужне. Від землі вставали ледви чутні шепоти і білі, ясні облаки леліяли на голубім тлі неба.

Білі, ясні облаки...

ТРОЄ ДІТЯЙ

лопці піснули. Сиділа при каганці та пряла. За ниткою, за ниткою тай мамина гадка снувала ся.

— Тот малий бахур заснув нині знов без вечері. Не мож го відучити від того ніяким правом. Най лишень прийде вечір, най затопит сі в хаті, він вже сидит на припічку. Посидит минутку, дві як пришиблена курочка тай диви сі — ого, вже зсунув сі головков на припічок тай спит. І не буди го навіть пусто-дурно, бо не добудиш сі — спит як камінь. Та певне, набігає сі за день, наландує, втомит сі якби десіть діб ціпом махав, тай потому твердий сон має. Такий непосидючий, такий опришок малий, шо не бі сі...

На мамино лице упала сонішна усьмішка а в очах замиготіла велика сердечність.

— Але коби ріс та здоров був та треба би й его посилати до школи. Най би там шукав собі хліба, бо дома нема чого бути. Ґрунту мало, а як ше і тот розкавалкує сі, тай таки не буде з чим шо зачинати. Але то вже Йванова в тім голова. Може до того чісу покінчит науки та буде мати якис хліб в руках та най бере го д' собі...

Лишила на хвильку прясти і полетіла гадками до найстаршого сина.

— Ба не знав гей, шо він тепер в місті робит? Дес певне сліпає над книжками. Не дурно казала та пані, де він на станції, шо не мож го відтьигнути знад книжки. Ніц, лиш читає тай читає. Аби дес пішов трохи межи люди, забавив сі, загував сі — ні тай ні. Все шос гадкує, сумує чогос та ходит як ота пізна осінь. Господь милосерний

знає, що сі з ним діє, але то вже відав натура така, бо ше з дитини був такий тихий.

Збирала спомини і сумувала очима.

— Бувало нігде го не було чути. Сував сі в хаті попід стіни, а на дворі дес боками мишкував тай нікому не входив в дорогу. А наставали такі дни, шо цалком пропадав від хати. Тут ми за бідов шукаємо, кличемо, допитуємо сі, а він засуне сі дес на межу межи два лани жита тай лежить там о сьвітї божім не тімуючи. Над ним сонце регоче сі, колосе хитит сі, коники стрибают — а він лежить ні живий ні мертвий. В таку годину та тьижко го було опамнітати...

— Але тото плакав-плакав, як прийшло сі йти в місто до школи, тото банував за хатов, тото скаржив сі, шо тісно му межи мурами, шо душит сі в місті. Тай привик, сараку, ой привик. Нині чоловік до всего мусит привикнути, як хоче жити...

А далі пряла, а задума далі хитала крильми над її головою.

— Тепер як приїхав на свѣта, то-м го не пізнала. Гет змінив сї. Змарнів, подав сї. Личко таке мізерне як у малої дитини. Лишень чорні очі сьвітї сї з голови. З'їдає го та школа, таки на пни го з'їдає. Вже й небогато треба би вібути, а кінцьи однако тьижко сї дочекати.

Гадкувала далі.

— Тай не знати бідна головко, шо потому зробит та куди собов кине. На ксьондза не хоче йти, а на инче гроший треба. Ми гадали, шо коби гімназию скінчив, то вітак лекше буде, а то якурат до тьищого приходит. Буде неборак бідити, ой тото буде, бо ми єму ні раз не годні допомочи.

Гадки мамині розбігали ся всюди, як вівці по далекій царині.

Зітхнула, обернула ся головою позад себе і глянула на середущого сина, що спав на лаві.

— А оцес каланторник най лишье сі дома на господарстві. Цес до письма не здатний. Навчив сі шос два-три нумера прочитати тай для него доста. Він май за коні тата допитує сі. Гвавт, сварит на старого, шо коний нема коло хати. Дес би, каже, чоловік поїхав, ци на ораницю, ци в ліс за дривами, ци шутру відвіз би в місто, тай все би якис грейцар капнув. А так, каже, шо? І дивит сі тогди гей який старий газда, шо аж нераз мус з біди засьміяти сі!

— Але куди казати то казати, а він коло хати помічний. Гет всего догльине як сі належит. І маржинку обійде і дровец нарубає і води внесе до хати — в кождий кут кине сі. Якби не він, тай бим пропали без наймита.

— Коби май менче з хлопцьими гишкав сі, то ше булоби ліпше. А то як з'їдут сі з отим Петром Палієвим тай сьвіт перевертают. Такі цьвігуни, шо оден другого кріз стіну

видит. Оногди як зачъили ховзати
сї на млинівці, тай наш за малу
фильку не впа в полонку. Пралам
тогди шмате тай як-ем вздрїла, то-м
застигла на місци. Але вже мав сї
потому від старого! Такий хлопчище
неуважний, такий неуважний, от-от
бувби смерти постиг. А тут — —

Нитка урвала ся.

— Тут чоловік тільки й жиє,
шо ними...

Трохи не сплакала. Сховала ли-
це в долонї. Всїякі гадки переплі-
тали ся в голові. Довго, довго.

Зітхнула.

— Ий, Боже, Боже! Чоловік
стрільєє а Ти кулі носиш. Хто знає,
шо то ше з наших дітий буде...

СИНОВО ВЕСІЛЕ

Андрій сидів як звичайно на краю печі, ноги спустив на припічок а цілим тілом подав ся уперед; ліктями спер ся на коліна а долонями підпер голову. І сидів і тьмив завзято люльку і все щось думав, думав...

Андрііха крутила ся як нетерпячка по хаті. Видко було по ній, що хоче до чоловіка заговорити, а не може зважити ся. Завтра мало бути весіле їх сина і про него вона хотіла звести розмову. Андрій затяв ся, аби на весіле не їхати, але вона мала надію, що ще останної днини переробить його на своє копито. Отже ждала тай ждала, коли старий підойме голову; нарешті, бачивши, що не діжде ся, заговорила до него :

— Старий-ня!

— ...

— Но, якже буде? Ідемо, збираємо ся, чи як?

Андрій підняв ся знад колін і глянув на неї великими очима.

— Жінко добра, чого ти хочеш від мене? Казав я тобі раз, що не поїду, закликав ся, що моя нога там не постане, тай ще тобі того мало? Та ти собі їдь, коли тебе нагріло; збирай ся, гай, я тобі не бороню.

По сім слові він знова опустив голову на руки, воркнув щось і вдивив ся перед себе. А Андрієха заголосила на цілу хату:

— Аби я була не діждала нинішної днини, аби мене були в домовину поклали нім ще Василь мав женити ся, як ти такий тато своїй дитині...

Иншим разом Андрій крімснуби за таке слово, аж вогонь посипавби ся, але нині він лише підняв ся, глянув з докором на жінку і похитав головою.

— Катерино, Катерино...

Вона сиділа вже коло вікна, обернена плічми на хату і якби хотіла на двір провалити ся так влізла у вікно, аж лицем доторкала ся мокрої шиби.

— То, небого, не штука казати: „їдьмо“ ; їдьмо, але куди, де, на яке? Добре, що Василь приписав, аби їхати; може він і радби, але не знати шо тоті — його молода та єї родина? Таже то, рахує ся, пани, та якби ми там засіли межи ними? Ади, здає ся мені, що на мене гори впалиби, якби там хто подивив ся кривим оком. Я собі простий мужик, Іван, я до панів не мішаю ся, але я в своїй хаті свій пан тай свій газда! А далі-врешті, коби то хоть наша віра, най би було; а то Ляхи, Мазури печені... О, діждали ся ми невістки, діждали, нема що казати...

— Ігій на тебе та на твою голову! Таже ти ще її на очи не видів, не знаєш, та чого ти хочеш від неї?

— А, хотьби була як чічка така файна, а хотьби була як ангел добра, а вона мені до серця не припаде.

— Пек ти та осина!

— Не бій ся, не бій ся, ти також добра жінка! Тай розумна мама, а-я! Ти гадаєш, що я не знаю, хто тото нашого синка так розпанював? А хтож то пшеницю кірцями передо мною відховував та продавав, аби синкови грошиків у місто понести? Гадаєш, що не знаю? А синок лише вивбирував ся як паничик, грішми сипав як половою, бо ніби то його боліло чи пекло чи як? Най дає дурна мама, коли дурна! За тото, як він колись не колись указав ся до дому, то він не мав що говорити ані з татом ані з мамою. Покрутив ся пів годинки коло хати, воркнув дві три слові тай віяв ся назад у місто. Туди його тягнуло, там його тримало. Не бій ся, я то всьо видів, я всьо розумів, але гадав собі — от най; а воно мені кровю під серцем накипіло...

— Або потому, як вже покінчив тут школу та поїхав у то велике місто на науку, та кілька він тогди був дома? Ти була тай виділа та знаєш. Або коли він до нас приписував? От, як треба було йому гроший, та тогди писав...

— А люди гадають, що ми, Бог знає, яке щастє захопили, що сина вивчили на пана. Та завидують та величають: Ви, кажуть, такого файного сина діждали ся, вже відай сендзьов буде. А-я, Богу дякувати, кажу їм, діждали ся. А сам аж не знаю, де подіти ся, так мене тими словами гейби по лиці били. Бо чую, тут-о під серцем чую, що він вже не наш син, але чужий, ще й гірше, бо за чужим хоть жалю би не було...

— А тепер найшов собі там жінку. Не нашу, але чужу, бо де — межі нашими не було йому парри! Тай за то здає ся мені такий далекий, далекий, якби я його лиш раз на віку бачив, а так мені на него

жаль, якби усьо миле видер зпід мого серця. А нібиж його діти та будуть нашого роду? От... Але я нічо не кажу. Най йому Бог помагає як найліпше, але я заляв ся, що моя нога у него не постане тай таки не постане!

Андріїха слухала тих його слів і рада би була кудись утечи перед ними. Боліли її. Спершу гадала, що висварить ся з чоловіком, потім розплаче ся, розжалобить тай старий змякне. Але як почула, що він сам жалем говорить, як повиділа, що він має правду за собою, отоді синово весіле, що так ясно і близько стояло дотепер перед нею, відійшло далеко як тото бажане, про яке знаємо, що воно не сповнить ся ніколи. А там жаль заступив її очи. Жаль на старого і на сина і на себе і ще не знати на кого, глибокий жаль, що її найдорозша хвиля розійшла ся, розвіяла у нівець.

Того одинокого сина мала, тай то Бог не дав їй засісти на його

весілю. А вона здавна лиш про се думала, лиш сего ще надіяла ся на своїм віку.

Куди ходила, що робила, усе ставав їй перед очима образ її невістки, такий ясний як образ Пречистої у церкві. І стара усміхала ся до своєї мрії. Гадала, що на синозійм весілю заспіває з утіхи і великої радости, заспіває цілою душею, а так ясно і голосно, що цілий світ розрадує ся її щастем, розспіває словами її пісні. Коби вже того діждати ся...

Нарешті, як Василь приписав до дому, що женить ся і просив їх, аби доконче приїздили на весіле, стара аж не знала, що з утіхи робити. Ходила по сусідах і розказувала їм свою радість, а дома клопотала ся і не знала, у що на весіле вбрати ся. І сварила ся з чоловіком, коли їй казав, що не поїде і чути про се не хотіла; цілий тиждень ходила як в горячці, в такім доживданю і непевности.

Нині вже знала, що з її материних надій, сердечних бажань не буде нічого. Отже піддала ся жалеві, що упав на неї такий гіркий як солодкі були її мрії, а такий великий як велика була її любов. Сховала ся цілим лицем у вікно і гляділа не гляділа, бо з її очий падали сльози тихі, нестримні як осінній дощ, що без впину цідив ся з хмарного, сірого неба...

С М Е Р Т Ь

оловід закинув на вільху, петлю вложив на шию, торгнув ся, ноги повисли над водою...

— Ого, тут вже амінь... крикнула перепуджена думка і зараз таки згасла в голові. Над ним страх злопотів крильми як великий, чорний ястреб і впив ся кігтями у груди. Від голови хребтом в долину поплила тепла, солодка струя. Побачив так ясно свою хату, жінку і дітей. Так ясно... Безсильний страх висадив його очі на верх, пірвав думки, затемнив сьвідомість. Оден надсильний рух, одно торгнене, потім одчайна резигнація...

З усіх сторін світа пливе ід
нему сама сина кров. Повно єї всю-
ди. У ній здалека надлітають якісь
чорні птахи. І кранчуть, кранчуть.
А шум...

Ось та кров заливає його, кар-
бутить ся почерез него і жене да-
лі, далі, далі. А шум усе змагає ся.
Птахи кружляють над ним, чує ло-
піт їх крил, їх зловісні голоси. Звер-
тів ся, аби утечи перед ними і на
диво почув дуже низько над собою
тихий, пестливий шепіт вільхи. Увя-
зав ся його всею моцею і на хви-
лину вернув ся на світ.

Листє зачинає шелестіти усе го-
лоснійше. Вітер упав між него і пи-
тає ся: Хто се? Ого, вже питає ся!
Далеко, зза ріки долітає до него
наклик: Мой, мой, що робиш, мой!
Сусіди збігають ся з хат і городів.
Стають під ним дуже в долині і всі
очи впялили в него. Він хоче кри-
кнути ратунку, але голос застряг у
горлі. Листє шелестить над ним
грізно, понуро: Чоловік стратив ся...

Зпоміж громади людей виривають ся ід нему його діти. Чує їх вереск, розуміє їх страх. Радби повернути до них очи, але вже влади у них не має. Діти ловять його за ноги і стягають в долину. Але намісь ратувати його, ще дужче зашморкують. Тоді обняло його непоборне бажанє житя. Випрямив ся цілим тілом, торгнув ся ще раз. В ту мить страшений гук заглушив усьо. Сонце зірвало ся з неба і вдарило в землю. Земля розбила ся. Велитенські гори летять у безконечність, села, міста туть ся на порох. Усьо крутить ся, вдаряє о себе, розтріскує ся...

Оден череп з його чашки відпав. Ось відпадає другий. Мозок відслонив ся, на него паде каміне, відломи скал...

Ніч без кінця відчиняє перед ним свої брами.

Душа відходить туди, відходить, гасне.

Якби на прощанє у незнану
дорогу шелестить за нею сумно ли-
сте вільхи.

Вода шепоче байдужно і під-
миває студені ноги повішеника.

ЧЕРЕЗ ГОРИ

а склоні сугорба, що його власне перейшов, шумів глибокий смерековий ліс. Крізь темряву і хмари снігу, що завязали сьвіт, сутеніли перед ним гори, одні висші від одних, а такі грізні, такі незнані! З далека бушував по них вітер, на їх шпильях роздирали ся хмари і час до часу розганяв ся страшений гук як від удару грому — то снігова ополка зсувала ся у пропасть. Днями і ночами ішов у ті гори, боров ся з висотою і стрімкістю, з вітром і снігами, з темрявою і власними сумнівами і зневірою. І не знав, коли дійде до мети своєї дороги. Самотиною ішов, довкола него не було живої душі, а йому все здавало ся,

---

що ліворуч него за плечем ступає якась чорна тїнь і час до часу нахиляє свій демонїчний профіль до його лица. І коли його нога поховзла ся на примерзлїм каменї, а він хилив ся, аби вхопити ся якого корчика, робив лївою рукою такий рух, якби хотїв остеречи свого товариша від нещастя і в ту мить відчував, що се власне він хотїв трутити його у пропасть. І його здоймав такий страх, що серце хололо і переставало бити ся, а він задержував ся і цілим розумом впевняв себе, що се витвір ночі і самоти, плід розбурханої уяви.

Але в ту саму хвилю родило ся в його душі велике бажане побачити перебуту дорогу. Полинуті зтуженим оком на рівні долини, в ту голубу далечїнь, аж там, де сине небо зливає ся із розміряною землею. Повести оком по тих блажених місцях, на яких жив, бодай здавека віднайти на них слїди щастя свого.

Ще раз їх побачити, ще раз собі нагадати!

Але п'ятьма зависла як чорна, дріжуча опона і всі зьвізди загубили ся в хмарах. Його зір вертав ся до него утомлений і зболілий, а думка, продерши ся крізь хмари, блукала і лиш жаль йому приносила. З долини припливав до него шум бору, гейби слово таємне, гейби гадка життя. Жадним словом він не годенби його сказати, жадним образом змалювати, але розумів його і чув, що воно жене його наперед...

Обережно ступав перед себе, з трудом брив у сипкім снігу. Раз-по-раз кора снігу заломлювала ся і він по коліна западав ся у сніг. Тут та там трафляв на острій обрив скали і делькотів зі страху, аби не поховзнути ся. Часами нога шубовстала поміж два камені і тоді він западав ся по груди у сніг. Кілька таких кроків томили його над силу. До того вітер гнав з верхів і кидав йому в очи снігом, таким острим

як ледяні шпильочки, що ранили його до крові. Він мусів жмурити очі і чув, як лице його усе холоне, усе стинає ся ледом.

Серед того совпаканя тратив у свідомости цілість своєї дороги і всі сили тіла і душі напружував, аби перейти ту одну гору.

— Коби ще сю, ще сю... шепотів до себе і боронив ся всіми силами перед якимись солодкими мріями, що, Бог знає звідки, переходили через його голову і знова вертали ся усе живійші і виразнійші.

Нарешті, вичерпаний до самого дна, вийшов на верх гори і хотів віддихнути повними грудьми. Перед ним стелила ся повита снігом гірська високорівень, а за кілька стаїв маячила крізь ніч і сніг, що без впину сипав ся з неба, друга, висока гора. Повів здивованим оком, нагадав собі усьо і без сили зсунув ся на землю.

Висока, замкова комната потапає в сумерках. Великі вікна дивлять ся на неї як тусклі очі. На

комині вогонь палахає. Червоні від-
блески кидають ся на тіни, врізують
ся у них, подають ся назад. Хтось
там, в житю не бачений, у несвідомості
вимріяний, сидить перед ко-
мином, а на лиці його грають ся
світла і тіни.

„Здалека, здалека приходжу до
тебе і стаю перед твоїм порогом.
Лице моє зневолене терпінем, тіло
продрягле від студени, я з ніг валю
ся від утоми. І так мені гірко на
світї. Тут щось давить мене — чи
сни мої невисказані, чи сльози мої
невиплакані? Дай, нехай зложу го-
лову на твоїх колінах, покладь свою
руку на моє чоло і кажи мені казку
про щастє, про супокій заклятий на
звїздах...“

Безмірна утома розкладала ся
в тілі солодкою сонністю. Він чув,
як душа його засипляє, як його сьві-
домість рве ся і відлітає від него.
Отже останними силами тіла дви-
гнув ся з землі і поплів ся поляною
під нову гору.

Нехай там людям жиє ся, як
можуть найліпше. Він піде без ска-
рги своєю дорогою. А чи дійде ко-
ли на ясні долини, чи під ледом
засне сном без пробудження — на
що питати?

